

DISKURS KRIZE V HUMANITNÍCH VĚDÁCH 20. STOLETÍ

Václav Sixta

*Ústav českých dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze
vaclav.sixta@volny.cz*

ÚVOD

JAK pracovat s pojmem „krize“ v dějinách humanitních věd? To je klíčová otázka následujícího textu. Vyslovíme-li slovo krize ve spojení s jakýmkoliv vědním oborem, automaticky se obracíme do jeho minulosti, kde se snažíme určit kontinuity a diskontinuity vývoje daného oboru, a popřípadě také zhodnotit současný stav – to platí jak o přírodních, tak humanitních vědách. Již tato automatická reflexe však implikuje určitou širší představu o vývoji vědy a předurčuje vývoj dalšího tázání.

Tato představa spojuje dějiny vědy s následujícími rysy: věda je lineární vývoj poznání, které má kumulativní charakter a z tohoto vývoje čerpá i svou legitimitu. Takto pojaté dějiny vědy obvykle směřují k vysvětlení současného stavu zkoumaných vědních odvětví. Otázky, které si kladou, mohou znít například takto: kdo je *otecem* zakladatelem daného oboru, jaké *kořeny* má konkrétní instituce, jaký byl *vývoj* určité metody či jaké *školy* v daném oboru působily? Odtud plynou i užívané metafory: kořen, genealogie (otec a potomci), škola (učitel a žáci) atd. Tuto perspektivu bychom mohli spolu s Nietzschelem označit za nalézání sebe sama v minulosti (Iggers 2002; Burke 2004; Woolf 2011; Barnes 1963).

Výše popsany proud intelektuálních dějin zkoumá v chronologickém běhu vývoje vědy proměny především dvou aspektů. Prvním z nich je legitimita – tedy uznání, které se dostává či nedostává dané disciplíně ze strany společnosti. Legitimitu vědy lze zkoumat na základě množství finančních zdrojů poskytnutých danému oboru, stavu a autoritě institucí

s ním spojených a také sociálního a symbolického kapitálu jeho představitelů. Bylo-li v 19. století běžné, aby historik, jako byl František Palacký, byl zároveň zcela automaticky i politickým vůdcem národního společenství, dnes již toto tvrzení neplatí, a můžeme tak konstatovat, že se dotýkáme změny legitimacy historické vědy. Moment této změny na časové ose bývá označován jako „krize historizmu“ (Iggers 2002; Woolf 2011).

Druhým častým předmětem zkoumání jsou metody samotné. Zkoumání tak podléhá vývoji klasifikace pramenů, postupy jejich kritiky a interpretace a také mezioborové inspirace. Na základě současných debat o výzkumu jazyka a diskurzu se často obracíme do minulosti a vytyčujeme cestu od de Saussura, přes Michela Foucaulta, Rolanda Barthesa k Haydenu Whiteovi a Paulu Ricoeurovi. Tyto cesty „tam a zase zpět“ umožňují rozumět teoretickým východiskům současných textů a zároveň je možné je kriticky číst ve světle textů, na které se odkazují. Pokud se nějaká metoda stane nesrozumitelnou či napadající legitimitu dosavadního poznání, mluví se obvykle o krizi, obratu či revoluci.

Konkrétně: dějiny vědecké historiografie dělíme na dobu historizmu či také klasické historiografie a na dobu moderní historické vědy. Přelom, který stojí mezi nimi, je v odborné literatuře nazýván „krize historizmu“, o které ještě bude řeč a která otevírá dveře k jinému, nám bližšímu přístupu k minulosti. Druhá křížovatka na cestách historické vědy je „lingvistický obrat“, který někteří historici přijímají jako inspirativní a jiní odmítají jako útok na samotné základy jejich oboru. To, co mají oba

tábory společné, je potřeba vymezit se k problému jazykové konstruovanosti světa a z toho vyplývajících důsledků pro práci s historickými prameny. Svoji reflexi změn z přelomu 60. a 70. let 20. století tak mnoho autorů upevňuje další podstatný bod na ose dějin dějepisectví: krizi strukturalismu a nástup poststrukturalismu.

Porovnáme-li myšlenkový svět Františka Palackého s myšlenkovým světem konstruktivistických přístupů, je zřejmé, že moderní myšlení prochází hlubokou proměnou a že pojem „krize“ může být velmi dobrým nástrojem k promýšlení těchto proměn. V této souvislosti však pro mě zůstává otevřená jedna velmi obtížná otázka. Rozhodně ji nevnímám jako řečnickou otázku pro tento text, naopak, myslím, že ani v tomto textu se mi nepodaří na ni uspokojivě odpovědět. Tato otázka vyplývá ze skutečnosti, že práce s pojmem „krize“ v předchozích odstavcích a obecně v dějinách vědy, vždy latentně v sobě obsahuje představu o lineárním vývoji vědy. Pracujeme-li s krizí jako s předělem, zlomem, diskontinuitou, počítáme pak s tím, že to, co není „krize“, je kontinuita, linie. Otázkou tedy je: je možné myslet dějiny vědy (a myšlení obecně) mimo chronologickou linii? A může i v takovémto modelu mít místo pojem „krize“?

DVĚ KRIZE HISTORICKÉ VĚDY

V následujících odstavcích blíže představím dva momenty z dějin dějepisectví, které se obvykle v literatuře označují jako „krize“. První z nich bude krize legitimacy oboru na přelomu 19. a 20. století a druhá – spíše epistemologická – krize z druhé poloviny 20. století spojená s kritikou strukturalismu a nástupem poststrukturalismu. Obě mají společné to, že jak ve své době, tak i nyní byly a jsou označovány jako „krize“. Také jsem přesvědčen, že se dotýkají nejen zkoumání minulosti, ale i jiných vědních oborů, přinejmenším v jejich obecných rysech.

Na přelomu 19. a 20. století existovala historie již sto let jako samostatná vědní disciplína, institucionálně zakotvená na univerzitách po celém světě. Její představitelé – výhradně muži – si ji představovali jako nástupkyni filozofie. Devatenácté století bylo věkem historie. Řečeno s Ortegou y Gasset: „přirozeností

člověka se stala minulost“ (Iggers 2002, 33). Podle ideálu Wilhelma von Humboldta spojovala historie vědu a vzdělání, a vytvářela tak velmi silný myšlenkový rámec dostupný i širším vrstvám obyvatel (Iggers 2002, 35).

Základní hodnotou, na které byla založena identita ambiciózního oboru, byla hodnotová a politická neutralita. Prostředkem jak jí dosáhnout pak přísná filologická kritika pramenů, které se budoucí historici učili na speciálních seminářích. Pramen byl chápán jako přímý svědek minulých dějů, který po patřičné kritice mohl vydat pravdivé svědectví o minulosti. Každá událost byla chápána jako výsledek předchozích dějů a úkolem historika bylo rekonstruovat řetězec příčin a následků, který měl charakter pokroku. Historická věda byla v tomto smyslu „učitelkou života“, poučením jak dosáhnout pokroku lidstva (Iggers 2002; Zamorski 2008).

Takto silný rámec vědní disciplíny začaly narušovat některé změny v přírodních vědách, umění, hudbě, ale i politice. Dosavadní newtonovská fyzika ukazovala svět jako stroj, ve kterém platí zákony, na základě nichž lze předvídat chování těles, pohyb hvězd nebo stabilitu budov. Avšak objevy Einsteinovy teorie relativity a Planckovy kvantové fyziky tuto představu světa významně zkomplikovaly. Stejně tak vývoj v umění, které se odvracelo od mimetického modelu k abstraktním formám, ukazoval, že na svět se lze dívat z různých perspektiv. Ilustrativním příkladem je kubismus, ale také nezapomeňme na expresionismus a atonální princip v hudbě. Také někteří spisovatelé kritizují historiky za to, že kvůli zahledění do jednotlivostí nedokáží vtisknout svému materiálu patřičný smysl. Flaubertovi písaři Bouvard a Pécuchet jsou toho pravděpodobně nejznámějším příkladem. V Ibsenově dramatu Heda Gabler z roku 1890 manžel hlavní hrdinky – Jorgen Tesman – je povoláním historik, který přes své nadšení a přesvědčení o smyslu zkoumání minulosti je pouze průměrným sběratelem archiválií, který není schopen vytvořit velké dílo.

Historie nejenže ztrácela dech v kontaktu s uměním a přírodními vědami, ale pochybnosti také zaznívaly z disciplín jí nejbližších. Nejlépe tuto kritiku vystihuje teze francouzského ekonoma a sociologa Françoise Simianda

o třech idolech kmene historiků, mezi něž řadí: individuum, politiku a jednotný čas. Přílišný důraz na tyto tři aspekty minulosti dělá z historie podle Simianda vědu produkující nedostatečné, uzavřené poznání, které neumožňuje vysvětlit svět v jeho složitosti. Dosavadní převaha politických dějin, reprezentovaných často životy velkých politiků či vojevůdců nebo vyprávěními o celých epochách s důrazem na vývoj státnosti některého z evropských národů, se stávala čím dál více nejistou a také otevřeně diskutovanou.

Momentem, ve kterém mnohé z klíčových hodnot historizmu selhaly, se stala první světová válka. Historici nejenže nebyli schopni válku předpovědět, nebo před ní alespoň varovat, tak jak to činilo tehdy mnoho umělců, ale také se v ní nedokázali držet proklamované objektivity. Historici napříč válčícími stranami podporovali zájmy svých států a podřizovali jim i své interpretace dějin (Woolf 2011). Mnoho předních německých historiků podepsalo Manifest kulturnímu světu, který legitimizoval německé stanovisko k Velké válce (Woolf 2011, 364). Věda, která chtěla ve své univerzalitě nahradit filozofii, se rozpadla na válčící skupiny národních historiků. Tato krize, kterou by bylo možné datovat do období kolem první světové války, změnila historiografii v mnoha ohledech. Nezměnily se ani tak používané metody jako spíše vztah historie k jiným oborům, především humanitním vědám. Historie nerezignovala na svou vědeckost, ale otevřela se novým disciplínám, jako byla sociologie, ekonomie či geografie. Spolu s nimi získal prostor výzkum nových témat, jako byly dějiny společnosti (budoucí sociální dějiny), hospodářství (hospodářské dějiny) či kultury (kulturní dějiny). Tyto všechny disciplíny měly ambice být součástí budoucích globálních světových dějin.

Vztah ke sféře politiky se po první světové válce proměnil jen v určitých aspektech. Tak jako před „krizí historizmu“ byla i po ní většina akademických institucí financovaná státem a mnoho historiků svými texty legitimizovalo politiku svého státu. Typická byla tato situace pro dějepiscectví v tzv. nástupnických státech po habsburské monarchii, kde historici měli za úkol se podílet na vytváření identity nových společností. Zároveň se však rozší-

řily možnosti také pro nonkonformní přístupy a kritiku. Objevují se otevřeně levicové proudy historiků a obecně lze říci, že variabilita ideologických proudů vzrůstá.

To, co naopak v historiografii zůstalo nezměněné, byl nárok na vědeckost, institucionální zakotvení historické vědy a obecná představa o tom, že minulostí je třeba se zabývat na vědecké úrovni a že je to prospěšné. „Krise historizmu“ byla především krizí legitimacy historické vědy v tom smyslu, že historici již nebyli s to dostát svým ambicím a klasický historismus neodolal kritice ze strany jiných oborů a jinak zaměřených historiků. Historiografie touto krizí získala na rozmanitosti a historikům se posunuly hranice myslitelného. Legitimita oboru se zásadně proměnila: z legitimacy založené na vysvětlování příčin a následků politických dějin národních států se legitimita historie opřela více o metody samotné (přebírání metod sociologů, geografů a ekonomů) a o snahu zabývat se všemi aspekty společenského života.

Zatímco na přelomu století „ohrožen“ historické vědy přicházelo z vnějšku, zapříčiněno kontaktem s jinými obory, vyčerpáním dosavadních vlastních zdrojů uznání a v neposlední řadě také proměnou světa v souvislosti s první světovou válkou, začali o „krizi“ na konci 60. let 20. století psát sami historici, a to i na stránkách předních periodik, jako byl francouzský časopis *Annales*. Přestože v té době historiografická produkce zažívala velký boom, velkým tématem se stával holocaust, ale i jiná období poutala zájem odborné i široké veřejnosti. To, co se stalo tématem diskuzí, nebyla sama existence oboru, ale konceptuální výbava, kterou historici do té doby využívali.

Krizi zažíval nejvýznamnější tehdejší koncept: Strukturalismus, v západní Evropě spojovaný s vůdčí postavou francouzské historiografie Ferdinandem Braudem, přestával dostačovat jako způsob porozumění dějinám. Hledání „gramatiky dějin“ v množině jednotlivých výpovědí, přineslo do práce historika statistiku, důraz na ekonomický vývoj, práci se sériemi pramenů a interpretace dlouhých historických období v řádu stovek let. Z dějin zmizel aktér, a pomocí počítačového zpracování měly být napsány globální dějiny, jak v jednom ze svých textů Braudel (2010) poznamenává.

Alternativní pohled na dějiny přinášelo několik teoretických proudů, jejichž společným znakem byl důraz na analýzu jazyka historických pramenů a na aktérskou perspektivu v dějinách. Průkopnickou roli sehrál koncept mikrohistorie propagovaný dvojicí italských historiků Giovannim Levim a Carlem Ginzburgem. V centru jeho zájmu se namísto struktur, stalo aktivní a vědomé nakládání s těmito strukturami ze strany aktérů a na místo vytváření dlouhých řad pramenů se historici začali zajímat o detail. Často byly voleny ty prameny, které popisovaly „podivnosti“ a jiné výjimečné společenské situace. Skrze interpretace různých vrstev významů, které mikrohistorie nacházela v pramenech, rozkrývali historici množství vzájemně se nevylučujících kontextů. Skrze inkviziční protokoly tak bylo možno zabývat se jak lokálními hrami a sítěmi, tak podobám náboženských představ a obecně kultuře tehdejších lidí. Mikrohistorie tak vytvořila z historie interpretaci interpretací.

Proměnu, kterou historiografie prošla, velmi názorně ilustruje krátký pohled do bibliografie jednoho z významných členů školy Annales Emanuela Le Roy Ladurie. V roce 1966 píše tento historik práci o languedockých sedlácích – práci, pro kterou shromáždil obrovské množství kvantitativních dat o daních, mzdách a dalších ekonomických faktorech a na jejich základě vypracoval tezi o nehybné historii v průběhu několika staletí, kdy se jen velmi pomalu střídají doby vzestupu a úpadku (Le Roy Ladurie 1990). O devět let později v roce 1975 vydává tentýž autor dějiny vesničky Montaillou, kde se zabývá prostřednictvím poměrně omezeného souboru pramenů takovými tématy, jako je význam domu, gesta, smrt či sexualita v malé horské vsi (Le Roy Ladurie 2005).

Co tedy o takovéto krizi historické vědy říci? Především to, že se jedná o krizi epistemologickou. Nedošlo ani k vzniku či zániku institucí, ani k personálním změnám, ale historici během 70. let 20. století proměnili svůj pohled na význam pramenů, na chápání času a významně obohatili okruhy možných badatelských zájmů. Na rozdíl od krize historizmu hrály v proměně oboru mnohem závažnější roli faktory vnitřní. Do popředí se dostala otázka po diskurzivní konstruovanosti světa.

POJEM „KRIZE“ V DĚJINÁCH VĚDY

V předchozích odstavcích jsem pracoval s pojmem „krize“ jako s momentem změny legitimacy samotného oboru či dominujícího konceptu, který je možno zakreslit na časovou osu jako rozmezí několika let, během kterých daná „krize“ probíhala. Zde by bylo možné text uzavřít tvrzením, že historická věda prošla několika krizemi, z nichž za nejvýznamnější považuji „krizi historizmu“ a „krizi strukturalizmu“ a je možné mezi těmito krizemi pojmenovat rozdíly. První krize souvisí s postavením historie jako vědy a otázkou, zda je historie vědou? Do tohoto diskurzu bychom mohli zařadit i Nietzscheho (1992) tázání se po „škodlivosti a užitečnosti historie pro život“. Zároveň se ukázala neschopnost historiků vysvětlit společenské změny a dostát svým ambicím objektivní, politicky neutrální a všezahrnující vědy. Jestliže v první krizi se Nietzsche táže po „užitečnosti a škodlivosti pro život“, ve druhé píše Roger Chartier (2010, 82) o „krizi principů srozumitelnosti“. Dosavadní strukturalistické přístupy přestávaly dostačovat při snaze vysvětlit některé prameny a velké řady dlouhých a nehybných dějin se staly nesrozumitelnými. Namísto nich se historiografie obrátila k detailu, výjimce a perspektivě aktérů samotných.

Pokud bychom skončili v tomto bodě, byl by můj text „učebnicovým“ přehledem k dějinám vědy. Avšak zůstala zde ještě otázka po linearitě vývoje nejen historické vědy. Té bych chtěl věnovat následující odstavce. K pochybnostem o lineárním vývoji jako jediném možném výkladu dějin vědy mě vede několik stop. Za prvé fakt, že přestože se běžně mluví o krizích, obrazech, revolucích v dějinách vědy, tyto přelomy neznamenají zničení jednoho konceptu a objevení nového, ale „staré“ i „nové“ koncepty fungují spolu zároveň. Přestože historizmus je považován za již několik generací nefunkční výklad dějin, přesto mnoho historiků sdílí ve svých pracích jeho hodnoty neutrality, objektivity a možnosti přímého poznání minulosti skrze prameny. Stejně tak existují v současné odborné produkci vedle sebe práce strukturalistické, mikrohistorické, dějiny mentalit, hospodářské i sociální dějiny. V procesu takového zmnožování metod jistě nelze mluvit o zpřesňování, nalézání té správné

metody. Někdy i stejné prameny vedou k rozdílným závěrům v závislosti na perspektivě badatele.

Tato skutečnost může znamenat dvě věci: buď se během vývoje dějin vědy konceptuální možnosti rozšiřují, a vývoj si tak můžeme představit jako sílící proud řeky, či stále silnější lano, neustále sílící o nové proudy. Nebo je třeba odhlédnout od snah dějin vědy určovat dominantní proudy myšlení – historizmus pro 19. století či strukturalizmus pro 50. a 60. léta 20. století – a začít hledat stopy jiných přístupů i v obdobích, o kterých se zdá, že víme vše.¹ Je možné, že bychom zjistili, že i zde existovala stejná mnohost přístupů, s jakou se setkáváme v dnešní vědě.

Druhou stopou je čtenářská zkušenost s díly, která přinesla do historické vědy změnu, nebo ji zviditelnila či výrazně přispěla k jejímu etablování. Jako příklady bych rád uvedl *Metahistorii* Heydena Whitea a mikrohistorické studie *Sýr a Červi* a *Benandanti* Carla Ginzburga. Ve své knize *Metahistorie* vychází Heyden White z jedné nevlivnějších knih světové literární teorie, kterou bezesporu je *Anatomie kritiky* Northropa Frye (2003). Frye zde nabízí strukturalistický model klasifikace fikčních textů na základě strukturace jejich výstavby, přičemž nelze zakrýt jeho religionistické a freudovské inspirace. V rámci tohoto „velkého kódu“ mají své místo i čtyři „mythoi“: komedie, romance, tragédie a satira (též ironie), které se liší svou konstrukcí zápletky a děje (Frye 2003, 189–259).

Zatímco Frye tyto kategorie dokládá na klasických dílech světové beletrie, dramatu a náboženské literatury, Heyden White (2001) tytéž pojmy užil pro analýzu děl čtyř významných historiků a stejného počtu filozofů dějin 19. století. Výsledkem této aplikace byla v první řadě typologie modů historických vyprávění na základě výše zmíněných mythoi, které White propojil s představou o dějinách a tropem daného autora. Přičemž tato struktura má u Whitea jasnou hierarchii, kde nejvyšším módem psaní historie je ironie. V tomto směru White čerpá z díla Giambattisti Vica (1668–1744). Logickým důsledkem tohoto užití Fryeova pojmosloví byla teze o tom, že není

rozdíl mezi konstrukcí děje fikčního a vědeckého (konkrétně historického). V následující bouřlivé diskuzi si Hayden White vysloužil označení „nativista“ a „postmodernista“, která úspěšně zakryla jeho strukturalistická východiska.

Podle mého soudu z tohoto plyne pro dějiny humanitních věd následující: množství metodologických a filozofických inspirací nelze redukovat na lineární vývoj. Přestože příběh *Metahistorie* a její recepce na půdě akademické historie, na první pohled vypadá, jako jednoznačný doklad krize strukturalismu a přechodu k poststrukturalismu, celá situace je komplikovanější. Do množiny inspirací, které vedly k *Metahistorii*, patří kromě Frye také Freud a Vico – autoři, kteří spolu nemají příliš mnoho společného. Celá situace připomíná spíše než souvislý text učebnice dějin vědy vzájemně propojenou síť hypertextu. Množství děl je na sebe autorem navázáno bez ohledu na příslušnost k oborům, chronologickou či institucionální příslušnost.

Stejný efekt přináší pohled do inspirací Carlo Ginzburga (Bensa 2010, 5–6). Konkrétně italským historikem umění konce 19. století Giovannim Morellim. Jeho analýza detailu obrazu, prováděná za účelem určení autora (tedy klasifikace celku), vedla Ginzburga k promýšlení historie psané podobným způsobem. Na základě malého počtu intenzivně využitých pramenů ukázat různé vrstvy významů, jež tyto materiály mohou nabízet. Znovu se zde setkáváme s momentem převzetí modelu z jiné vědy a aplikování ji na historické prameny. Na rozdíl od Ginzburga se Morelli v syntézách dějin historiografie nenachází. Pro něj je již metaforický proud řeky času dějin historiografie příliš úzký.

Fakt překrývání se a prolínání různých konceptů, které nerespektuje dominanci jednoho konceptu, jak je vepsána do učebnic dějin vědy, a fakt existence inspirací napříč obory i časem, vyvolávají otázku, zda by nelineární konceptualizace dějin vědy měla své opodstatnění. Na počátku svého textu jsem již zmínil metafory spojené s lineární koncepcí dějin (kořen, genealogie, řeka, cesta), a tak pokud bychom se jich chtěli vzdát, bylo by pravděpodobně třeba najít jiná vyjádření pro tuto představu o dějinách vědy.

¹ Tento přístup naznačuje i kniha *The Gender of History* (Smith 1998).

V kontextu již zmíněného hypertextu připadá v úvahu „sít“ jakožto obraz vědy. Sít, ve které existují cesty od každého bodu k jakémukoliv jinému bodu. Ve chvíli, kdy se do sítě zapojí nový prvek, změní se nejen sít jakožto celek, ale také tento nový prvek samotný. Můžeme si tak jako součást sítě představit jak citační systém, tak způsob financování vědy, čtenářská očekávání či institucionální podmínky. S metaforou sítě pracují například Bruno Latour a Umberto Eco (Latour 2007; Eco 2012; Piasek a Kowalewski 2009).

Věda, rozuměná jako sít nezná „krizi“. Zná pouze rozšíření, nebo zmenšení sítě, oslabování, trhání, či naopak posilování vazeb. V krajním případě lze mluvit o rozpadu sítě – nicméně v takovémto případě jde spíše o její rozpuštění do jiných sítí. Kdybychom například bilanční konferenci libovolného oboru nazvali „rozpuštění oboru“, jistě by její příspěvky byly orientovány spíše na strukturální proměny jeho fungování než na analýzy dějin daného oboru. Významnou roli také v tomto případě přikládám kontaktům mezi různými sítěmi. Tato metafora také připouští větší dynamiku a otevřenost daného konceptu.

V současnosti velmi oblíbenou metaforou nejen mezi historiky je „mapa“.² V této prostorové metafoře jde o umístění pozic v souřadnicích mapy a zkoumání jejich vzájemných vztahů. Mapa umožňuje zakreslit pozice různých oborů, přístupů či koncepcí vedle sebe, aniž by nutně vyžadovala hodnocení na ose „starý – nový“ nebo „aktuální – překonaný“.

„Krizi“ lze na mapě vyznačit jako přítomnost na rozhraní mezi pomyslnými „územími“ jednotlivých přístupů či jiných kategorií. „Krizi“ by pak nebyl moment, zanesitelný na osu dějin, ale stav daného oboru, skupiny badatelů nebo i jednotlivce, který se vyznačuje oscilací mezi různými poli. Výsledkem takového krizového rozpoložení může být jak vznik nového území, tak naopak jeho zánik. Proměny v rámci rozložení mapy však neznamenají její zánik či zmizení, stejně jako veškeré „krize historiografie“ neznamenaly vymizení zájmu o minulost nebo zánik tohoto oboru.

Ve svém textu vycházím z tvrzení, že: „poznáváme, když pojmenováváme“. Je tedy důležité jaká slova a obrazy volíme pro označované skutečnosti. Metafora se tak stává poznávacím nástrojem, který přímo ovlivňuje, jaké otázky si klademe a kde hledáme odpovědi. Přijmeme-li tuto perspektivu i pro pojem „krize“, vede nás to ke zvýraznění dvou aspektů jeho užívání v dějinách humanitních věd. Za prvé je s pojmem „krize“ spojena velmi silná představa o vědě, která předurčuje průběh diskuzí o proměnách různých vědních oborů. Mluvme-li o krizi, zaznívají tak teze o změnách, vědeckosti či nevědeckosti, neutralitě či angažovanosti, objektivitě a relativitě dosahovaného poznání. Příčinou je podle mého názoru spojení pojmu „krize“ s představou o vědě, jejíž vývoj je lineární, přináší objektivní a hodnotově neutrální poznání, jehož množství a přesnost narůstá. Diskurz krize tak vnímám jako velmi uzavřený.

Druhou tezí tohoto textu je návrh možnosti využití jiných – nelineárních – metafor pro vědu. Představil jsem zde koncept „sítě“ a „mapy“, přičemž v každém z nich znamená analogie „krize“ jinou podobu a akcentuje jiné aspekty proměn humanitních věd. Zatímco sít se zdá tendovat spíše ke strukturálním změnám, mapa ukazuje „krizi“ jakožto stav, který může změnit rozložení celé mapy nebo může být jen přechodnou fází ve vývoji skupiny badatelů, nebo i jednotlivce. Ať již dáme přednost jakékoliv metafoře, je třeba mít na vědomí, že se jedná o velmi důležitou součást poznávacího procesu.

POUŽITÉ ZDROJE

- Barnes, Harry E. 1963. *A History of Historical Writing*. New York: Dover Publ.
- Bensa, Alban. 2010. *Od mikro-historie ke kritické antropologii*. Praha: Cahiers du CEFRES.
- Braudel, Ferdinand. 2010. *Dlouhé trvání*. Praha: Cahiers du CEFRES.
- Burke, Peter. 2004. *Francouzská revoluce v dějepisectví: Škola Annales (1929–1989)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Eco, Umberto. 2012. *Od stromu k labyrintu: Historické studie o znaku a interpretaci*. Praha: Argo.
- Frye, Northrop. 2003. *Anatomie kritiky: Čtyři eseje*. Brno: Host.
- Chartier, Roger. 2010. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

² Například cenu Magnesia litera 2015 za nakladatelský počín získal *Akademický atlas českých dějin*, v roce 2014 pak *Průvodce protektorátní Prahou* v kategorii Literatura faktu.

Iggers, Georg G. 2002. *Dějepisectví ve 20. století: Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Latour, Bruno. 2007. *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.

Le Roy Ladurie, Emmanuel. 1990. *Die Bauern des Languedoc*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

Le Roy Ladurie, Emmanuel. 2005. *Montaillou, okci-tánská vesnice v letech 1294–1324*. Praha: Argo.

Nietzsche, Friedrich. 1992. *Nečasové úvahy*. Praha: Mladá fronta.

Piasek, Wojciech a Jacek Kowalewski. 2009. *Antropologizacja historii*. Olsztyn: Institut filozofii UWM.

Smith, Bonnie G. 1998. *A gender of history: Men, women, and historical practice*. Cambridge: Harvard University Press.

White, Hayden V. 2011. *Metahistorie: Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Brno: Host.

Woolf, D. R. 2011. *A global history of history*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zamorski, Krzysztof. 2008. *Dziwna rzeczywistość*. Kraków: Księgiarnia akademicka.